

РЕЦЕНЗИЯ

От

Проф. Д-р Емилия Ангелова – Петкова

За

Дисертационен труд: „ДЕФОРМАЦИИ НА ПУБЛИЧНАТА И
СЦЕНИЧНА РЕЧ – ОТРАЖЕНИЕ НА КРИЗАТА В ОБЩЕСТВОТО“

За присъждане на образователна и научна степен „ДОКТОР“ на
НАДЕЖДА ПЛАМЕНОВА ПАНАЙОТОВА

Катедра Сценична реч, НАТФИЗ „Кр. Сарафов“

София

„Езикът на един народ е главното негово оръжие, което не престава да го брани от загиване, дори в мрака на робството. Все по-немърливо и повърхностно се отнасяме към нашия език, дори ми се струва, че тази тенденция придобива застрашителни размери. Мисля, че сме загубили уважението към езика, а от там и към самите себе си.“

Това са думи на големият поет и интелектуалец Кирил Христов от 1938 г., публикувани в сп. „Родна реч“ и цитирани от Надежда Панайотова в докторския труд, който разглеждаме сега. В този цитат, улових насоката, която поема докторантката в своето изследване. Тя се заема с не леката задача, да анализира и потърси причините за едно много тревожно явление в нашето съвремие – тенденция към деградация, към пренебрегване на законите на българската книжовна реч и българския език, под влияние на много фактори, резултат от бързи, стихийни и донакъде неуправляеми процеси, настъпили в последните години у нас. Това е и центъра в изследването, чието заглавие е „ДЕФОРМАЦИИ НА ПУБЛИЧНАТА И СЦЕНИЧНА РЕЧ – ОТРАЖЕНИЕ НА КРИЗАТА В ОБЩЕСТВОТО“.

Трудът отговаря на всички изисквания за едно сериозно научно изследване! Проследявайки в исторически порядък съществуващи теории за възникване на езика, авторката преминава през сложните перипетии при изграждането и утвърждаването и на българския книжовен език и историческите периоди на развитието му, за да стигне до същността на темата – ХАРАКТРЕНИ БЕЛЕЗИ НА СЛОВОТО В ПОЛИТИЧЕСКИЯТ И ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ В ПЕРИОДА НА КРИЗА И РЕЧЕВАТА КУЛТУРА НА НОВОТО ВРЕМЕ.

Предвид факта, че докторантката е преподавател по сценична реч, намирам за естествено, да насочи своите изследвания и към театъра, разглеждайки сценичната реч като форма на словото в условия на публичност.

Панайотова обръща внимание на проблеми от социално-политически характер, които имат връзка с кризата в ценностната система на посттоталитарното общество, убедена, че езикът, като основно изразно средство, е подложен на непрекъснати атаки и деформации. Тя открива тази криза навсякъде – в семейството, в училището..., в ТВ предавания, в риалити програмите, дори в некачествените преводи на западна литература и по-конкретно в драматургията, като с тревога констатира, че е трудно да се избегнат фаталните деформациите в езика ни, които се отразяват върху речта на публичните личности, включително и върху речта в театъра.

Именно тази тревога и загриженост за българският език са в основата на целия труд. С много страст и чувство за професионална отговорност, тя търси причините и следствията, довели до занижаване на езиковата култура у нас, особено след така нареченият „демократичен преход“.

Факт е, че всеки сериозен теоретик, започвайки своите научни изследвания се обръща към корените, към произхода на обекта, за който пише. Това е напълно естествено. Всеки изследовател търси стабилна основа, на която да стъпи и от там да започне НАДГРАЖДАНЕТО, чрез откриване на нещо ново, нещо все още неизследвано. А смисълът на всяко ново изследване, е всъщност дообогатяването на вече известни факти или откриване на нови, които разширяват човешкото познание. Така че, намирам за напълно естествено, Панайотова да посвети първа глава от докторската си дисертация именно в търсенето на корените за възникване на езика, неговото развитие, исторически периоди, през които се е променял, усъвършенствал или рушал под влияние на социално-политически, културни и квазикултурни явления. Като преминава през древността, тя разглежда теориите на учени от просвещението, трудовата теория на произхода на езика на ЛУДВИГ ХОАРЕ, за да стигне до посъвременни теории, като тази на ЧОМСКИ, станала популярна като „Чомска лингвистика“, в която авторът разглежда езика като съставна част на човешкия ум. Не пропуска теорията на Сосюр- основоположникът на съвременната лингвистика и т.н. И въпреки това, е убедена, че науката все още не може да даде еднозначен отговор за произхода на езика. В едно е категорична – „Езикът не е просто дарба, но и необходимост“. Той се появява заедно с дадено общество и съществува докато дадено общество съществува и се развива.

Проследявайки различните културно-исторически пластове, в които езикът преминава през множество разрушителни и съзидателни пътища, авторката, напълно логично достига до историческите периоди в развитието на българския книжовен език (който се появява и форма на широка народна основа) - Предписмен, Старобългарски, Среднобългарски и Новобългарски, като изтъква огромната роля на политико-културните процеси – отровни фактори при формирането му. У нас голяма е ролята на национално-освободителните борби, възраждането, дейността на многобройни общественици, книжовници, писатели... К.Фотинов, В. Априлов, М. Дринов, Ив. Богоров, Вазов. Така Панайотова стига до извода, че съдбата на книжовната реч се определя от динамиката на обществено-политическите промени, които налагат нови правила на живот, водещи до нова езикова политика, обслужваща изискванията на новото

време. Тези смени винаги са съпътствани от кризи, които се отразяват най-чувствително върху езика на нацията. ВЪВ ВТОРА ГЛАВА авторката подробно анализира и изследва тези промени. Тя е озаглавена – ХАРАКТЕРНИ БЛЕЗИ НА СЛОВOTO В ПОЛИТИЧЕСКИЯТ И ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ В ПЕРИОДА НА КРИЗА. В нея е разгледан периода на социализма и кризата, настъпила със смяната на тоталитарния строй у нас след 1989 г. с периода на демокрация, който тя нарича „НОВО ВРЕМЕ“.

В тази част от дисертацията, след като се посочват редица исторически препоставки за промяна в обществените нагласи, авторката се спира по-специално на „РЕЧЕВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ТОТАЛНИЯ СТРОЙ“. Намирам за много уместно и логично разглеждането на този период, тъй като ние сме свидетели на това време и все още не можем да се „отърсим от белезите му, особено в областта на езика. Освен това след него идва периода на НОВОТО ВРЕМЕ, както го формулира авторката, с неговите кризи и възходи, на които е отделена съществена част от дисертацията с оглед на това, да се анализира състоянието на българския език днес и се посочат деформациите, на които сме свидетели в публичната и сценична реч, като резултат от тази криза. Например, когато разглежда книжовната реч в условия на тоталитарен режим, тя установява провеждането на една нова езикова политика, обслужваща промените и изискванията на тогавашния социалистически ред. Това е периода, в който се НАЛАГА употребата на книжовния език, както в писмената така и в говорната реч, продиктувано от марксистката идея за изграждане на „единен национален език, като най-висша форма, на която диалектите са подчинени като по-низши форми“ (51 стр.). В този период в българският език навлизат много нови думи (предимно русизми), свързани с новата политическа ситуация. Подобна е съдбата и на българската реч и в „новото време“, където политическото отприщване на страстите, рефлектира върху речевата култура и води до редица деформации. Тук авторката много уместно е съпоставила тези два исторически периода, тъй като и в двата случая сме преки свидетели на „варварското“ посегателство върху българският книжовен език.

В трета част от втора глава“ОРАТОРИТЕ НА ДЕМОКРАТИЧНАТА ВЛАСТ“, тя прави много точен анализ на езика на „НОВИТЕ ОРАТОРИ“, чиято основна цел е да въздействат на аудиторията, внушавайки й усещане за свобода на поведението и свобода на словото. Тук на авторката не убягва един много съществен момент – манипулацията чрез словото, навлизаща лавинообразно чрез мдиите и електронните нововъведения и

техните представители – политици, журналисти, водещи и т.н. Именно езикът е основното оръжие за манипулация и той се използва много умело в публичното пространство днес. Панайотова се обявява срещу масовото и неконтролируемо навлизане на чуждици, често неправилно употребявано на жаргон, навлязъл от улицата; небрежен говор от страна на публични личности с цел – спечелване на аудиторията, но за съжаление с цената на изопачаване и деформация на българския език. От всички нейни разсъждения, заключението е, че: Налице е тревожно занижаване на книжовната реч в публичното пространство, което е в пряка връзка с кризата в ценностната система на посттоталитарното общество.

В подкрепа на нейната позиция тя прилага АНКЕТА – мнения и наблюдения от специалисти и редови граждани върху използването на книжовната реч. Тя задава въпроси като например: „Смятате ли, че българите добре владеят българският книжовен език“; За кои професии е необходимо владение на литературен език; „Какво е впечатлението ви от говора на актьорите в театъра и киното“...

Основният извод от проведената анкета е, че българите слабо познават българския книжовен език. Задължително е за политици, учители, артисти, журналисти, т.е. публични професии да владеят във висша степен стандартния изказ. Те са длъжни да поддържат висок стандарт на българската реч. В анкетата има единодушие в това, че „съхраняването на езиковата култура започва от семейната среда, минава през училището и преминава в индивидуалното отношение на всеки един от нас към езика“.

ТРЕТА ГЛАВА от дисертацията е озаглавена „СЦЕНИЧНАТА РЕЧ – СПЕЦИФИЧНА ФОРМА НА СЛОВОТО В УСЛОВИЯТА НА ПУБЛИЧНОСТ“.

В нея, авторката насочва вниманието на читателя към изследване на „СЦЕНИЧНАТА РЕЧ“. Тя разглежда словото в контекста на ролята на театъра, освен като източник на забавления, но и като институция с „повисоки естетически и социално-образователни функции“.

Панайотова поставя един много интересен въпрос: Как се реформира „говорния рефлекс“ на битовата реч в професионален говор на сцената (112 стр.), която Еуженио Барба определя с термина „НАДЕЖЕДНЕВНА“. Освен това, не трябва да се забравя, че „общуването между актьора и публиката не е спонтанно – то е предумишлено“ (Й. Черкелов, Техника на говора), а не като „свободното, често импровизирано слово от трибуните, медиите и др. Това именно го прави „по-специално“. Това определя и

специфичната говорна подготовка на актьора, което занимава авторката като педагог по Сценична реч.

Съпоставката на публичната със сценичната реч и пътищата за усъвършенстване на говорната култура у публичните говорители от една страна и актьора от друга, според мен е един от сериозните приноси на дисертацията, тъй като това определя необходимостта от специфичен подход в обучението и говорното поведение.

Съпоставката на публичната със сценичната реч и пътищата за усъвършенстване на говорната култура у публичните говорители от една страна и актьора от друга, според мен е един от сериозните приноси на дисертацията, тъй като това определя необходимостта от специфичен подход в обучението и говорното поведение.

Според Панайотова, съществена роля в развитието на сценичното слово, играе времето, в което се твори, модните тенденции в социалния и културен живот на определена епоха, на различни влияния от вън и т.н. Всички тези фактори влияят и създават условия за деформацията на словото в една или друга степен.

Тази глава има и практическа значимост, тъй като Надя Панайотова посочва конкретни примери в работата си по правоговор със студентите от НАТФИЗ. Проблемът с говора, според нея се корени преди всичко в характерните говорни и интелектуални особености, с които студентите идват от различни региони на страната и носят белезите на съответния говор. Освен това, тя отбелязва пагубното влияние на електронните медии – телевизията, интернет пространството, които буквално заливат нашето ежедневие и са сериозна пречка за създаване на устойчиви, спрямо нормите на езика речеви навици“ (стр 131). Докторантката е много критична и към българската образователна система (и с основание), която безпорно има вина, особено днес, в своята „криворазбрана“ представа за свобода на изказа и която, волно или неволно, допуска и толерира взевъзможни езикови деформации с цел „спечелването доверието на учениците“ – употреба на жаргон, чуждици и др.

Н. Панайотова е отделила съществена част от докторската дисертация на ролята и влиянието на киното и театъра върху промените и деформациите на езика. Като най-демократични и достъпни институции, те до голяма степен са норма за подражание и по този начин влияят върху говорното и интелектуално поведение на зрителя. Това се забелязва особено чувствително в последните години у нас, в които текът много динамични , бих казала революционни промени, и в които словото е

използвано като „оръжие“ за бунт срещу реалността. Огрубяването и крайната разкрепостеност на изказа, все повече завладяват сцената и екрана. Това явление мотивира авторката още повече да търси и посочва неоспорими факти, да „бие“ тревога, че книжовната реч все повече се поддава на ежедневната реч. В подкрепа на своите твърдения, тя „дръзва“ да проведе и публикува втора анкета, в която се допитва до преподаватели по български език и литература от различни области в България. В центъра на анкетата е езикът на младите в училищна възраст и навлизащите в живота. В тази категория са и новоприетите студенти в НАТФИЗ, на част от които Панайотова преподава и директно се сблъсква с говорните им проблеми. До голяма степен, приложената анкета дава отговор за езиковата картина в българското общество, от където може да се направи следният извод: Учениците ползват критично беден речник, в резултат от факта, че рядко четат книги, живеят в среда на хора с оскъден речников запас, влияние на говорни особености на региона, от който идват, навлизането на жаргона и уличния език и за съжаление, електронните медии, и особено шоу програмите и различните риалити формати, където езикът е на много ниско ниво. Напоследък, тревожно завладяващи са „ЧАТ ПЛАТФОРМИТЕ“, които заменят живото общуване и пряката комуникация. Всичко това не убягва от вниманието на докторантката, която се опитва да посочи пътища за преодоляването на тези пречки за запазването на езика ни.

В Автореферата, който прилага авторката, тя посочва: „Училището, вместо да предлага определени модели на използване на книжовния език, може да центрира усилията във възпитанието на по-високи хуманни идеали“. Тя е убедена, че негативите, които носят в езиковото развитие и съзряване младите (плод на младежките търсения), са преодолими (стр.162). Тъй като според нея проблемът е във възпитанието, а не толкова в липсата на образованост! Защото основата на езиковата култура е в семейния модел на общуване и възможността за личното развитие и усъвършестване. Това е процес, който трябва да се равива паралелно с езиковата култура, твърди тя (стр.164). Докторантката е категорична, че „няма опасност от пряка официална езикова дискриминация, но все пак, има опасност от обезличаване, а това да доведе до загуба на национална идентичност“.

Тези разсъждения, подчертават още веднъж избора на темата: „Деформация на публичната и сценична реч, отражение на кризата в обществото“, чиято актуалност се подкрепя от факта, че Панайотова е избрала за обект на своето изследване днешният ден, днешното време на

кризи, обществени трусове, политическа дестабилизация. Именно тези процеси са индикатора, който поражда всички деформации в езика. Тя поставя в центъра личността, като единица на обществото, която е подложена на всички социални и културни явления и промени, осъществявани с „мащабното“ участие на електронните медии, които със своя специфичен език и присъствие оказват изключително въздействие. Те имат силата да контролират и манипулират индивида, създават готови модели на поведение и мислене, и с това го държат в общоприети клишета. Всичко това дава отражение върху възприемането на света, определя мисленето и всички процеси, произлизащи от него, един от които е **РЕЧЕВИЯТ АКТ!**

Пред нас е едно сериозно научно изследване, което напълно отговаря на изискванията за докторска дисертация. Написано е много ерудирано, интелигентно, стройно. Съдържа три основни части – напълно балансирани, като всяка от тях, допринася за пълноценното изложение на проблема, поставен от Надежда Панайотова, а именно – да посочи причините и процесите, довеждащи до деформация на книжовния език, под влияние на социални, политически и културологически явления, съпътстващи дадено общество.

Към изследването е приложена богата библиография – 178 заглавия от 125 автора. Това показва сериозно и отговорно отношение към изследователските ѝ търсения. Прави впечатление умелото боравене с тази литература, което подсилва научните качества на труда. Не са малко и приносните моменти, които съдържа дисертацията. Според мен, най-големият принос е самото ѝ появяване, тъй като тя дообогатява проучванията, правени до сега по този проблем, но в случая, от един нов аспект – гледната точка на специалист в областта на ТЕАТРАЛНАТА ПЕДАГОГИКА! И по конкретно по сценична реч.

2. Тя не само прави анализ на езиковите деформации днес, в условията на промени в обществото, но посочва пътища и мерки за овладяване и корекции на тези деформации.

3. Много сериозно и тревожно е поставен въпроса за заниженото състояние и отношение към езика, не само в училището, но и в семейството и извън училищната среда. Приносът в случая е в мерките, които са посочени за преодоляване на проблема и увереността на авторката, че проблемът е решим!

Всеки творчески опит да се изследва и анализира словото, да се проследяват процесите в неговото развитие и настъпващи промени,

заслужава внимание. Защото с всеки новопоявил се труд, с всяко изследване в тази област – науката за словото се обогатява. И всичко това, с една единствена цел – ДА СЕ ЗАПАЗИ УНИКАЛНОСТТА на даден език, да се съхранят законите, по които е изграден и съществува той! Защото както е казал един от забележителните просветители на България Марин Дринов „Единният книжовен език е първата нравствена опора“!

Ето защо, когато имам възможност да оценявам подобни научни съчинения се отнасям добронамерено и с голямо уважение към автора. Пропуски и недоизказани неща винаги ще се намерят, но те са поправими и незначителни на фона на усилията на авторите за съхраняването на БЪЛГАРСКАТА КНИЖОВНА РЕЧ!

Един такъв пример е разглежданата днес докторска дисертация на докторантката НАДЕЖДА ПЛАМЕНОВА ПАНАЙОТОВА на тема: „ДЕФОРМАЦИИ НА ПУБЛИЧНАТА И СЦЕНИЧНА РЕЧ – ОТРАЖЕНИЕ НА КРИЗАТА В ОБЩЕСТВОТО“.

Дисертационният труд отговаря на всички изисквания за присъждане на образователна степен „ДОКТОР“.

Препоръчвам на уважаемото жури да гласува положително!

Гласувам „ЗА“!

С уважение:

Проф. Д-р Емилия Ангелова – Петкова

Sns_natfiz@abv.bg